

УДК 351/21.21/22:005.336.1

*Л. С. Савчук,*аспірант кафедри парламентаризму та політичного менеджменту НАДУ,
м. Київ

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДІЖНОГО ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ ЯК ІНСТИТУТУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Розглянуто основні концептуальні підходи до дослідження явища молодіжного парламентаризму як інституту громадянського суспільства, що склалися у суспільствознавчій думці.

Ключові слова: концептуальний підхід, громадянське суспільство, молодіжна політика, молодіжний парламентаризм, державне управління.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Ідея громадянського суспільства, як і народовладдя (демократії), йде корінням у тисячолітню історію людства. Проте помітний імпульс розвитку вчення про народовладдя дало зародження та становлення теорії громадянського суспільства. Категорії “народ” і “громадянське суспільство” є взаємопов'язаними, а іноді застосовуються для позначення одного і того ж феномена. З філософських, суспільно-політичних джерел впливає, що державу як публічно-владну інституцію можна розглядати в якості керуючої системи по відношенню до громадянського суспільства як системи керованої. Разом з тим, громадянське суспільство – це саморегулююча соціальна система, що детермінує державу. При цьому вплив на державу в різних її аспектах (політичний курс, персональний склад органів державної влади та ін.) здійснюється громадянським суспільством саме через посередництво інститутів народовладдя.

Незважаючи на те, що ідеї народовладдя та громадянського суспільства на довгому шляху свого історичного розвитку зустрічали гідних опонентів, вони повсюдно утвердилися як конституційна основа сучасного державного буття, а розвиток сучасного парламентаризму передбачає широку участь

різноманітних інститутів громадянського суспільства в соціально-політичних, державно-управлінських процесах. Відтак, актуальності набуває теоретико-методологічне обґрунтування їх взаємодії.

Крім того, становлення сучасної політичної системи, будівництво молоді української державності та розвиток демократії зумовили необхідність формування громадянського суспільства, умовою функціонування якого є наявність молодих людей, здатних конструктивно взаємодіяти в ім'я загальних цілей, інтересів, цінностей, а також готових підкоряти свої приватні інтереси та способи їх досягнення загальному благу. Молоді належить формувати політику та життєдіяльність в державі. Саме тому сьогодні пріоритетним напрямком держави є розвиток громадських і політичних інститутів на всіх рівнях (національному, регіональному, місцевому). До того ж, неминучість глобалізаційних процесів, що протікають на тлі інтеграції України до Європейського Союзу та існуючі внутрішні проблеми, вимагають від держави переформатування відносин з молодими громадянами відповідно до нової соціальної дійсності з належним розумінням молодіжного виміру глобалізації, а тому сприйняттям молодих громадян як стратегічного ресурсу розвитку майбутнього держави і як об'єктивну необхідність включення молоді до процесу прийняття державно-управлінських і соціально-політичних рішень.

Тож цілісний дискурс багатоманітних аспектів становлення молодіжного парламентаризму як інституту громадянського суспільства, безумовно, є однією із нагальних сучасних теоретико-методологічних проблем, особливо у такому важливому її вимірі, як суспільно-політична взаємодія між молоддю та державою.

Аналіз публікацій за проблематикою та визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наявних концептуальних підходів показує, що вивчення молодіжного парламентаризму як відносно нового інституту громадянського суспільства не має значної дослідницької традиції. Крім того, неоднозначність підходів до розвитку молодіжного парламентаризму з боку сучасних практиків, а також відсутність

фундаментальних наукових досліджень про нього, в теорії створюють широке поле для полеміки та надають актуальність для узагальнення наявних на позначену тему матеріалів.

Теоретичною основою дослідження молодіжного парламентаризму є праці вітчизняних і зарубіжних авторів з проблем громадянського суспільства, розвитку демократії та громадянської активності населення: періоду античності – Цицерона, Арістотеля, Платона; періоду Нового часу – Т. Гоббса [3-4], Дж. Локка [8]; філософів французького Просвітництва – Ш. Л. Монтеск'є [13] і Ж. Ж. Руссо [15]; представників німецької класичної філософії – Г. Гегеля [2], І. Канта [5-6]; теоретиків марксизму – К. Маркса [11] та ін. У вказаних працях містяться основоположні ідеї та положення про суспільство та державу, які служать надійним фундаментом та дозволяють будувати теоретичні конструкції й світоглядні підходи відносно молодіжного парламентаризму.

Питання формування теорій розвитку особистості, дослідження проблем соціалізації індивідуума, зокрема молоді, “уплітання” людини-особистості у соціальну “тканину” суспільства знайшли відображення в роботах Е. Гідденса, Е. Дюркгейма, Р. Мертонна, Т. Парсонса, П. Сорокіна, Г. Тарда та ін.

Концептуальна методологічна характеристика парламентаризму та громадянського суспільства представлена М. Вебером, М. Дюверже, Д. Істоном, Т. Парсонсом.

Молодіжний парламентаризм вивчався в рамках наукової традиції, закладеної батьками-засновниками концепції політичної культури Г. Алмондом [1], С. Вербою [1].

Дослідження явища молодіжного парламентаризму представлено у фундаментальних наукових працях сучасних дослідників Ж. Тумурова, О. Фурсова, Л. Пастухової [14], Г. Лактіонова.

Та незважаючи на значимість досліджень, в роботах вказаних авторів не отримали повного відображення форми молодіжної політики, реалізовані в мотивах, факторах і функціях молодіжного парламентаризму як інституту громадянського суспільства.

Формулювання мети статті. Проблема участі громадянського суспільства в справах держави займає одне з центральних місць в західній і вітчизняній суспільно-політичній та державно-управлінській науці. Тому досить добре розроблені два наукових напрямки: перший – через використання теорій демократії, в рамках яких досліджуються масштаби політичної участі; другий – через аналіз суспільних рухів і соціальних трансформацій.

Однак маловивченим залишається питання про такий інститут громадянського суспільства, як молодіжний парламентаризм, який виступає інструментом політичної соціалізації молодих людей.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Проблема становлення та розвитку громадянського суспільства є однією з найбільш обговорюваних тем у світовій і вітчизняній науці. Особливої актуальності на початку третього тисячоліття цій проблемі надали процеси глобалізації.

Цілком очевидним є той факт, що головні суб'єкти сучасних політичних процесів – держава, політичні партії, громадські та неурядові організації (в т.ч. молодіжні парламенти) і т.п., змушені враховувати не лише власні інтереси, а й інтереси інших учасників політичного процесу. Крім того, варто взяти до уваги, що згадані процеси, з одного боку, сприяють поширенню демократичних цінностей, а з іншого – породжують нові проблеми, які повинні бути вирішені науковим співтовариством.

Безсумнівно, громадянське суспільство є найважливішою категорією сучасної теорії держави. У розумінні цієї складної та багатопланової категорії спостерігається досить “широка палітра” наукових поглядів, що існують в світових соціально-політичних і правових теоріях. Попри всю різноманітність підходів більшість учених, однак, сходяться на думці, що громадянське суспільство є історичним феноменом, що виник на певних етапах розвитку, перш за все, західної цивілізації, та є невід’ємним елементом демократії.

Слід звернути увагу, що з часу першої згадки громадянського суспільства в коментарях до “Політики” Арістотеля (для якого громадянське суспільство та держава були взаємозамінними поняттями: “держава є сукупність громадян,

громадянське співтовариство”) воно відрізнялося крайньою широтою та неоднозначністю. Довгий час в історії соціально-політичної думки поняття “громадянське суспільство” та “держава” не розрізнялися. Разом з тим, у міру диференціації різних сфер суспільства, звільнення їх від всюди сутнісної державної влади, початку процесу перетворення “безправного підданого” у “вільного громадянина” ці поняття набувають власного значення.

Згідно історії політичної думки ідея громадянського суспільства сходить до Стародавньої Греції та Античному світу, зокрема, до творчості Цицерона (діалоги “Про державу”, “Про закони”), коли склалося уявлення про громадянство та громадянина й виникло поняття суспільства як сукупності громадян. Якщо звернутися до історії епістемології – то від *civis* – громадянин було утворено поняття – *civitas* – суспільство.

Термін “громадянське суспільство” можна віднайти у працях не лише античних авторів, а й в літературі європейського Середньовіччя, і в трактатах Нового часу. Зауважимо, що в Античному світі суспільство було нерозривно пов’язане з державою і говорити про суб’єктів громадянського суспільства неправомірно. Перші суб’єкти майбутнього громадянського суспільства “визрівали в надрах Середньовіччя” – чернечі ордени, ремісничі корпорації, купецькі гільдії і т.п. [17, с. 43].

Перехід від Середньовіччя до Нового часу ознаменувався формуванням громадянського суспільства та усвідомленням відмінностей між ним і державою. Зокрема в роботах Нікколо Макіявеллі – італійського політичного мислителя епохи Відродження, розглядається взаємозв’язок громадянського суспільства та держави.

Згідно з Н. Макіявеллі держава повинна захищати майнові та особисті права громадян, тобто вона повинна відображати інтереси громадянського суспільства. Хоча за Н. Макіявеллі государ повинен правити за допомогою страху та насильства, проте, щоб не позбужувати ненависть, вони не повинні порушувати майнових та особистих прав громадян, тобто громадянського суспільства. Він рекомендував правителю країни: “государеві слід бути в

дружбі з народом, інакше у важкий час він буде повалений” [9]. У роботах “Государ”, “Міркування на перші три книги Тита Лівія” Н. Макіявеллі акцентує увагу на найгіршому гніті, що накладається державою: прагнення держави знести й підірвати будь-яку діяльність суспільства, щоб самому “возвиситися” [9-10]. З цього тезису вже чітко прослідковується протиставлення громадян та держави, громадянської та політичної сфери.

Серед мислителів Нового часу першим, хто використав термін “громадянське суспільство” в тому сенсі, в якому це прийнято в сучасній науці, був Томас Гоббс. Проведений аналіз його праць показує, що автор ототожнював громадянське суспільство та державу. Зокрема, праця Т. Гоббса “Левіафан” – це своєрідний гімн державі, де громадянське суспільство Гоббс “виводить” лише для того, щоб висвітлити те, що мало б цілковито підпорядковуватися його “велетню” (державі). Т. Гоббс виклав принципово нову концепцію громадянського суспільства, що виникає при переході від звичайного природного стану загальної ворожнечі та страху до впорядкованого суспільства, громадяни якого дисципліновані владою держави.

Подальше уточнення поняття “громадянське суспільство” здійснив у своїх працях Дж. Локк, який не тільки як Т. Гоббс активно використовував категорію “громадянське суспільство”, але й, мабуть, перший, хто посправжньому, хоча і не явно проголошував примат громадянського суспільства перед державою. Дж. Локк, розмірковуючи над виникненням політичних товариств, писав: “Оскільки люди є ... за своєю природою вільними, рівними і незалежними, то ніхто не може бути виведений з цього стану й підпорядкований політичній владі іншого без своєї власної згоди. Єдиний шлях, за допомогою якого будь-хто відмовляється від своєї природної свободи та вдягає на себе пута громадянського суспільства, – це угода з іншими людьми про об’єднання в співтовариство для того, щоб зручно, благополучно, мирно спільно жити, спокійно користуючись своєю власністю, і перебувати в більшій безпеці, ніж будь-хто інший, хто не є членом товариства” [8]. Дж. Локк трактує громадянське суспільство як форму державності, яка володіє певним соціально-

економічним і духовним змістом. Варто додати, що Дж. Локк одним з перших мислителів поставив особистість вище суспільства та держави, а свободу проголосив головною суспільною цінністю. У його розумінні свобода досягається через укладання суспільного договору, який служить захисною структурою між індивідом і державою. Дж. Локк визначає в своїх працях, що основою свободи індивіда, гарантією його політичної самостійності є приватна власність.

Якщо у Т. Гоббса поряд з приватною власністю є абсолютний володар власності – держава, яка може, якщо вважатиме за потрібне, конфіскувати будь-яку приватну власність, то для Дж. Локка приватна власність є священною та недоторканною. Дж. Локком політична влада трактується як право створювати закони для регулювання та збереження приватної власності. Громадянське суспільство, на думку Т. Гоббса, зацікавлене в такому соціальному інституті, як держава. Люди сподіваються, що, маючи монопольну владу на примус, держава може захистити їх інтереси як від зовнішнього ворога, так і всередині держави. Якщо Т. Гоббс допускає наявність одного або декількох осіб, які перебувають якби поза законами держави, то для Дж. Локка характерно наступне: ні для однієї людини, що знаходиться в громадянському суспільстві, не може бути зроблений виняток із правил (законів) цього товариства. Всі повинні підкорятися закону, який є правителем громадянського суспільства. Ця ідея дуже важлива. На наш погляд, вона актуальна і в сучасному суспільстві, в якому процеси лібералізації наклали відбиток і на політичний процес. Держава не повинна пригнічувати інтереси особистості. Закон повинен захищати громадян держави від свавілля, в тому числі, державно-бюрократичного апарату.

Науковий інтерес в ретроспективі досліджуваної проблематики представляють роботи соціально-політичних мислителів французького Просвітництва – Ш. Л. Монтеск'є та Ж. Ж. Руссо. Ш. Л. Монтеск'є у своєму трактаті “Про дух законів” [13] говорить про дві гарантії від деспотії та свавілля влади: громадянське суспільство та поділ влади (зауважимо, що

запропонований механізм поділу влади існує в сучасному суспільстві). Він обґрунтовує верховенство права, будучи, по суті, першим теоретиком концепції правової держави; формулює поняття свободи, яка є правом робити все, що дозволено законом.

За Ш. Л. Монтеск'є громадянське суспільство є четвертим ступенем людської історії після природного стану, сім'ї, суспільства буттєвого часу. На думку Монтеск'є, громадянське суспільство є суспільством ворожнечі людей один до одного і як таке (та в силу цього) перетворюється в державу – орган насильства для запобігання ворожнечі між самими громадянами [13].

Ш. Л. Монтеск'є не ототожнює, як Т. Гоббс, громадянське суспільство з державою. Він розрізняє громадянські (цивільні) та політичні закони. Загалом Монтеск'є якби формує суперечливу єдність політичних законів і законів власності (громадянське суспільство).

Для Ж. Ж. Руссо громадянське суспільство означає трансформацію його в державу за допомогою суспільного договору та неодмінно в формі республіки, де уряд може бути повалено в будь-який час на вимогу громадянського суспільства. Ж. Ж. Руссо писав, що “в громадянському стані ... всі права визначаються Законом” [15]. Як і Ш. Л. Монтеск'є, Ж. Ж. Руссо виділяє політичні та громадські закони (моральність, звичаї, громадська думка). Руссо формулює, по суті, поняття громадянського суспільства як сутність політичного організму, як полягає в узгодженні покори та свободи. На думку Ж. Ж. Руссо, при громадянському уряді має місце покора, а при наявності тільки свободи (без покори) виходить охлократія, анархія. Цілком очевидно, що свобода в сучасному суспільстві умовна, вона обмежена свободою іншого учасника суспільного життя.

Слід звернути увагу, що Ж. Ж. Руссо також зробив внесок у розвиток теорії поділу влади. Він вважав, що народ є абсолютним володарем, сувереном. На його думку, реалізація законодавчої влади повинна здійснюватися народними зборами, що складаються з усіх категорій громадян. Отже, в народних зборах повинні брати участь і молоді громадяни держави.

Теорію громадянського суспільства розглядали й на американському континенті, батьківщині західної демократії та молодіжного парламентаризму. Зокрема, для Томаса Пейна громадянське суспільство являло собою область саморегуляції приватних інтересів. Т. Пейн вважав, що держава виникає слідом за об'єднанням людей в суспільство, оскільки об'єдналися індивіди не здатні самі зберегти справедливість у відносинах між собою. Воно створюється за суспільного договору – єдино можливого способу створити держава. Тому верховна влада в ньому повинна належати народу. Відстоюючи ідею народного суверенітету, Т. Пейн обґрунтовує право народу засновувати або знищувати будь-яку форму правління. Він проводив відмінності між природними та громадянськими правами людини. Таким чином, було поставлено питання взаємодії громадянського суспільства та держави [14, с. 29].

У теорію громадянського суспільства внесли вагомий вклад представники німецької класичної філософії та теоретики марксизму. Зокрема, І. Кант поглиблює уявлення про громадянське суспільство. Він йде від людської природи (як і Ж. Ж. Руссо). Людина, на думку І.Канта, за своєю природою невживчива, егоїстична, заздрісна, пихата, схильна до жаги оволодіння й одночасно хоче згоди, порозуміння. І. Кант бачить природний шлях поєднання свободи кожного зі свободою інших – шлях досягнення загального правового і громадянського суспільства, громадянської злагоди [5]. Він висунув ідею про єдиний союз як всесвітньої федерації держав, мета якого покласти край усім війнам і затвердити право всесвітнього громадянства. Звернемо увагу, що мислитель вважав, що “держава (*civitas*) – це об'єднання безлічі людей, підлеглих правовим законам” [6]. Причому “законодавча влада може належати тільки об'єднаній волі народу” [6].

Г. Гегель, розвиваючи вчення І. Канта, з одного боку, приймає ідеї напрацьовані попередниками, а, з іншого – вносить принципово нове в розгляд діалектики громадянського суспільства – держави. До Г. Гегеля, так чи інакше, чітко не виділяють громадянське суспільство та не зіставляють його, як щось незалежне та самостійне, з державою. Г. Гегель писав: “Громадянське суспільство

є диференціація, яка виступає між сім'єю та державою” [2]. На основі систематизації спадщини французької, англійської, німецької суспільно-політичної думки Г. Гегель прийшов до висновку, що громадянське суспільство являє особливу стадію діалектичного руху від сім'ї до держави в ході тривалого та складного процесу історичної трансформації від Середньовіччя до Нового часу.

Г. Гегель розглядав громадянське суспільство як близьку до держави (маючи на увазі правову державу), але відокремлену від нього сферу, в якій громадяни об'єднуються відповідно з власними інтересами. Соціальне життя, яке характерне для громадянського суспільства, радикально відрізняється від етичного світу сім'ї та публічного життя держави. Громадянське суспільство, на думку Г. Гегеля, становить комплекс приватних осіб, їх взаємодія регулюється правом, діяльність не залежить від держави, “а учасники, які беруть участь в управлінні державою повинні перебувати в зв'язку з законодавчою владою, а не протиставляти себе їй” [2]. Громадянське суспільство за Г. Гегелем – це сукупність індивідів, які задовольняють за допомогою праці свої повсякденні потреби. Основою його виступає приватна власність. Однак рушійною силою історичного прогресу є держава, яка втілює “Світовий дух”, громадянське суспільство виступає як “Інобуття” Духа-ідеї. Згідно мислителю, громадянське суспільство й індивіди підпорядковані державі, так як тільки держава може захистити людину, забезпечити справедливість, реалізувати загальні інтереси.

Наукову цінність для розуміння феномену громадянського суспільства мають ідеї німецького філософа-матеріаліста, теоретика-суспільствознавця, протагоніста робітничого соціалістичного руху – Карла Маркса. Він розглядає громадянське суспільство виходячи з матеріалістичного розуміння історії, відповідно до якого держава та політика є відображенням економічних виробничих відносин. Держава при цьому є інструментом політичного панування класу, який володіє засобами виробництва. Буржуазне суспільство, реалізуючи волю економічно панівного класу, перешкоджає вільному розвитку індивідів, поглинає громадянське суспільство. Згідно з К. Марксом подолати

розрив між громадянським суспільством і державою можливо шляхом створення такого суспільства, в якому вільний розвиток кожного індивіда є умовою розвитку суспільства. Ця мета досягається ліквідацією приватної власності, що дозволяє досягти не тільки юридичної, а й правової рівності буржуазного суспільства та, фактичного, економічної рівності всіх індивідів [11].

Розглянуті концепції громадянського суспільства в історії соціально-політичної думки дозволяють виокремити одну думку, яка чітко об'єднує всіх представлені ідеї – становлення громадянського суспільства є цивілізаційний та цивілізований процес, в якому одночасно цивілізуються й громадяни, й громадські відносини, й складаються нові, більш впорядковані, менш конфліктні відносини в суспільстві.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Введення поняття “громадянське суспільство” в лексикон суспільно-політичної науки та науки державного управління відобразило, перш за все, процес затвердження в суспільстві норм індивідуальної та групової свободи особистості на противагу державного контролю за її діяльністю. Крізь призму громадянського суспільства особистість і створені індивідами добровільні об'єднання розглядаються як самостійне джерело впливу в соціумі, протилежне і конкуруюче з державою. Вісь “громадянське суспільство – держава” можна вважати серцевиною проблеми. Виходячи з цього, автор вважає необхідним здійснення подальших досліджень, яким чином молодіжний парламентаризм як історично сформований суб'єкт громадянського суспільства в ряді країн світу, в тому числі і в Україні, може сприяти консолідації сучасного суспільства.

Окрім того, автор дійшов висновку, що на концептуальному рівні поняття “молодіжний парламентаризм” включає в себе всі істотні й системні компоненти понять “державне управління”, “молодіжна політика”, “парламентаризм” в їх взаємозв'язку. А відтак нова теоретико-методологічна призма здатна по-іншому висвітлити проблему взаємодії нового елемента суспільно-політичного організму країни – молодіжного парламентаризму, забезпечити приріст нових суспільно-політичних знань.

Список використаних джерел:

1. Алмонд Г. Гражданская культура: политические установки и демократия в пяти странах / Г. Алмонд ; С. Верба ; пер. с англ. Е. Генделя. – М. : Мысль, 2014. 500 с.
2. Гегель Г. Философия права [Электронный ресурс] / Г. Гегель. – Режим доступа : <http://www.psylib.org.ua/books/gegel03/index.htm>.
3. Гоббс Т. Левиафан, или материя, форма и власть государства церковного и гражданского [Электронный ресурс] / Т. Гоббс. – Режим доступа : http://www.lib.ru/FILOSOF/GOBBS/leviafan.txt_with-big-pictures.html.
4. Гоббс Т. Избранные сочинения / Т. Гоббс. – М. : Мысль, 1989–1991. – Т. 1. – 627 с. ; Т. 2 – 736 с. – Серия: Философское наследие.
5. Кант И. Критика практического разума [Электронный ресурс] / И. Кант. – Режим доступа : <http://iakovlev.org/zip/kant2.pdf>.
6. Кант И. Метафизика нравов в двух частях / [Электронный ресурс] / И. Кант. – Режим доступа : http://www.civisbook.ru/files/File/Kant_Metaphisika_1.pdf.
7. Косенко Д. В. Рационализация политической власти демократических обществ в теории коммуникативного действия Юргена Хабермаса / Д. В. Косенко // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия политология. – М. : ИПК РУДН, 2013. – Вып. 4. – С. 98–106.
8. Локк Дж. Два трактата о правлении / [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://www.civisbook.ru/files/File/Lokk_Traktaty_2.pdf
9. Макиавелли Н. Государь / [Электронный ресурс] / Дж. Локк. – Режим доступа : <http://lib.ru/POLITOLOG/МАКИАВЕЛЛИ/gosudar.txt>.
10. Макиавелли Н. Рассуждения на первые три книги Тита Ливия / [Электронный ресурс] / Н. Макиавелли. – Режим доступа : http://www.lib.ru/POLITOLOG/МАКИАВЕЛЛИ/livij.txt_with-big-pictures.html.
11. Маркс К. Экономическо-философские рукописи 1844 года // Маркс К., Энгельс Ф. Из ранних произведений. – М., 2001. – 630 с.
12. Милль Дж. С. Размышления о представительном правлении / Дж. С. Милль. – СПб., 1863. – 311 с.
13. Монтескье Ш. Избранные произведения / [Электронный ресурс] / Ш. Монтескье. – Режим доступа : http://royallib.com/read/monteske_shar/izbrannie_proizvedeniya_o_duhe_zakonov.html#0.
14. Пастухова Л. С. Молодежный парламентаризм как фактор развития гражданского общества : дис. ... канд. полит. наук : 23.00.02 / Лариса Сергеевна Пастухова. – М., 2007. – 216 с.
15. Руссо Ж. Ж. Об общественном договоре, или принципы политического права [Электронный ресурс] / Ж. Ж. Руссо. – Режим доступа : <http://lib.ru/FILOSOF/RUSSO/pravo.txt>.
16. Рябов В. В. К вопросу о взаимодействии государства и гражданского общества / В. В. Рябов // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2005. – Т. 8. – № 2. – С. 5–21.
17. Тихонов В. Субъекты гражданского общества – их общая характеристика / В. Тихонов // Право и жизнь. Независимый правовой журнал. – 2002. – № 4. – С. 38–50.

Savchuk L. S. Conceptual Approaches to Study Youth Parliamentarism as an Institution of Civil Society.

The article deals with the basic conceptual approaches to the study of the phenomenon of youth parliamentarism as an institution of civil society which have been developed in social science thought.

Key words: conceptual approach, civil society, youth policy, youth parliamentarism, public administration.

Савчук Л. С. Концептуальные подходы исследования молодежного парламентаризма как института гражданского общества.

В статье рассматриваются основные концептуальные подходы к исследованию явления молодежного парламентаризма как института гражданского общества, сложившиеся в обществоведческой мысли.

Ключевые слова: концептуальный подход, гражданское общество, молодежная политика, молодежный парламентаризм, государственное управление.

Надійшла до редколегії 02.07.2016 р.

